

Wyrok z dnia 7 marca 2006 r.

I UK 142/05

W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych sąd rejonowy jest właściwy rzeczowo tylko w sprawach wymienionych w art. 477⁸ § 2 k.p.c.

Przewodniczący SSN Katarzyna Gonera, Sędziowie: SN Roman Kuczyński, SA Zbigniew Korzeniowski (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 7 marca 2006 r. sprawy z odwołania Powiatowego Zarządu Dróg w Ż. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w B.-B. o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy, na skutek kasacji odwołującego się od wyroku Sądu Okręgowego Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Bielsku-Białej z dnia 29 września 2004 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Rejonowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Bielsku-Białej z dnia 23 lutego 2004 r. [...] i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu w Bielsku-Białej do rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

U z a s a d n i e

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej zmienił wyrok Sądu Rejonowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Bielsku-Białej z 23 lutego 2004 r. i oddalił odwołanie Powiatowego Zarządu Dróg w Ż. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w B.-B. z dnia 24 września 2002 r.

W sprawie tej Powiatowy Zarząd Dróg w Ż. pismem z 31 stycznia 2002 r. wystąpił do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych o zwrot jednorazowego odszkodowania wypłaconego rodzinie pracownika, zmarłego na skutek wypadku przy pracy w dniu 17 października 2001 r. W uzasadnieniu żądania wskazał na należną refundację wypłaconego świadczenia z funduszu wypadkowego w ramach Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, w oparciu o przepisy ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz na niekonstytucyjność przepisu art. 32 ustawy wypadkowej.

Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej, po decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w B.-B. z 24 września 2002 r. odmawiającej spełnienia żądania z braku podstawy prawnej, postanowieniem z 2 października 2003 r. stwierdził swą niewłaściwość rzeczową i przekazał sprawę do rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Bielsku-Białej na podstawie art. 477⁸ § 2 pkt 3 k.p.c. i art. 200 § 1 k.p.c.

Sąd Rejonowy w Bielsku-Białej wyrokiem z 23 lutego 2004 r. zmienił decyzję organu rentowego i zasądził od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w B.-B. na rzecz Powiatowego Zarządu Dróg w Ż. 60.344 zł z odsetkami i kosztami. Ustalił, że Powiatowy Zarząd Dróg w Ż. w dniu 4 stycznia 2002 r. wypłacił uprawnionym członkom rodziny pracownika Adama I., zmarłego w dniu 20 października 2001 r. wskutek wypadku przy pracy, kwotę 60.344 zł tytułem jednorazowego odszkodowania na podstawie art. 12 ustawy z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. W dniu 31 stycznia 2002 r. pracodawca wystąpił do organu rentowego o zwrot tej kwoty. Pozwany w pierw pismem z 14 marca 2002 r., a później decyzją z 24 września 2002 r., odmówił refundacji wypłaconego jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy. W ocenie prawnej uwzględnionego żądania Sąd Rejonowy przyjął, że Powiatowy Zarząd Dróg w Ż. miał prawo do refundacji przez pozwany organ rentowy wypłaconego jednorazowego odszkodowania, zwłaszcza po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 24 kwietnia 2002 r., P 5/01, stwierdzającego niekonstytucyjność przepisu art. 32 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, ograniczającego odpowiedzialność odszkodowawczą z tytułu jednorazowego odszkodowania wypadkowego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych tylko do pracowników nieuspołeczniczonych zakładów pracy i ich rodzin. W uzasadnieniu wyroku Sąd Rejonowy wyraził pogląd, że sąd nie stosuje niekonstytucyjnego przepisu również do zdarzeń sprzed orzeczenia niekonstytucyjności, stąd w sprawie to pozwany organ rentowy był zobowiązany do wypłaty jednorazowego odszkodowania wypadkowego i winien zwrócić powodowi wypłacone przezeń rodzinie pracownika jednorazowe odszkodowanie. Do takiego samego wniosku, o rozliczeniu wypłaconego przez pracodawcę odszkodowania ze składkami na ubezpieczenie społeczne, uiszczanymi przez powoda jako płatnika składek, prowadziły również przepisy art. 54 pkt 1 i art. 55 pkt 4, art. 68 ust. 1 pkt 1 lit. d ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych.

Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej uwzględnił apelację pozwanego organu rentowego i wyrokiem z 29 września 2004 r. zmienił wyrok Sądu Rejonowego z 23 lutego 2004 r. w ten sposób, że oddalił odwołanie Powiatowego Zarządu Dróg w Ż. od decyzji pozwanego organu rentowego. Stwierdził błędne zastosowanie art. 32 ustawy wypadkowej i ocenę skutków wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 24 kwietnia 2002 r., które nie pozwalały na refundację pracodawcy przez organ rentowy jednorazowego odszkodowania wypadkowego wypłaconego przed wejściem w życie wyroku Trybunału Konstytucyjnego. Do tego czasu przepis art. 32 ustawy wypadkowej w pełni obowiązywał i powód jako uspołeczniony pracodawca był zobowiązany do zapłaty jednorazowego odszkodowania wypadkowego. Podstawy dochodzonej refundacji nie stanowiły również przepisy art. 54, 55 i 68 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Kasację Powiatowy Zarząd Dróg w Ż. oparł na obu podstawach z art. 393¹ k.p.c. Zarzucił przede wszystkim pominięcie nieważności postępowania (art. 378 § 1 k.p.c. w związku z art. 379 pkt 6 k.p.c.) z tej przyczyny, że Sąd Rejonowy orzekł w sprawie jako sąd pierwszej instancji, pomimo że w sprawie z zakresu ubezpieczeń społecznych o zwrot (refundację) jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy wypłaconego przez pracodawcę właściwy był Sąd Okręgowy jako sąd pierwszej instancji bez względu na wartość przedmiotu sporu (art. 477⁸ § 1 k.p.c.). Zarzuty naruszenia prawa materialnego odnosiły się do: 1) błędnej wykładni przepisów: art. 54 pkt 1 w związku z art. 55 pkt 4 oraz art. 68 ust. 1 pkt 1 lit. d ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, polegającej na przyjęciu, że przepisy te nie mogą stanowić podstawy prawnej do dokonania refundacji uspołecznionemu pracodawcy wypłaconego za pozwany organ rentowy jednorazowego odszkodowania na rzecz członków rodziny pracownika zmarłego wskutek wypadku przy pracy przed dniem 19 czerwca 2000 r., to jest przed dniem wejścia w życie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego; 2) niezastosowania art. 410 § 2 k.c. i art. 518 § 1 pkt 1 k.c. w związku z art. 190 ust. 3 Konstytucji RP oraz w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 24 kwietnia 2002 r. Na tej podstawie skarżący wniósł o uchylenie obu wyroków i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania lub o zmianę zaskarżonego wyroku przez oddalenie apelacji organu rentowego, z prawem do kosztów w obu sytuacjach.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zasadny jest procesowy zarzut kasacji o naruszeniu przez Sąd drugiej instancji przepisów nakazujących z urzędu uwzględnienie nieważności postępowania (art. 378 § 1 k.p.c.). Chodzi o rozpoznanie sprawy przez Sąd Rejonowy, w której Sąd Okręgowy jest właściwy bez względu na wartość przedmiotu sporu (art. 379 pkt 6 k.p.c.).

W sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych zasadą jest właściwość rzeczowa sądu okręgowego (art. 477⁸ § 1 k.p.c.). Stanowi ona wyjątek od zasady, zgodnie z którą sądy rejonowe rozpoznają wszystkie sprawy z wyjątkiem spraw, dla których zastrzeżona jest właściwość sądów okręgowych (art. 16 k.p.c.). Takie generalne zastrzeżenie właściwości sądów okręgowych jako właściwych w pierwszej instancji do rozpoznania spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych nastąpiło również w oderwaniu od innych kategorii spraw rozpoznawanych w pierwszej instancji przez sąd okręgowy (art. 17 k.p.c.).

Wyjątkiem od właściwości sądów okręgowych w pierwszej instancji w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych są sprawy, dla których w art. 477⁸ § 2 k.p.c. została zastrzeżona właściwość sądów rejonowych. Zgodnie z tym przepisem sąd rejonowy jest właściwy do rozpoznania spraw enumeratywnie wyliczonych, w tym sprawy o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej (art. 477⁸ § 2 pkt 3 k.p.c.). Wykładnia tego przepisu nie pozwala na inne oznaczenie zakresu (przedmiotu) takiej sprawy, niż wynikający z jego literalnej (gramatycznej) treści. Odpowiada ona takiemu samemu określeniu przedmiotu sprawy w materialnym prawie pracy i ubezpieczeń społecznych. Z uwagi na datę wejścia w życie przepisu art. 477⁸ § 2 k.p.c. (od 1 października 2001 r.), niewątpliwie chodzi w nim o sprawy o odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy określone poprzednio obowiązującą ustawą wypadkową (art. 9, art. 12 ustawy z dnia 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, jednolity tekst: Dz.U. z 1983 r. Nr 30, poz. 144 ze zm.), jak również o takie sprawy przewidziane aktualną ustawą wypadkową (art. 6 ust. 1 pkt 4 i pkt 5 ustawy z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz.U. Nr 199, poz. 1673 ze zm.). Do takiego wniosku prowadzi również sama treść przepisu art. 477⁸ § 2 k.p.c., w której tylko przez pozytywną egzemplifikację wskazano sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych należące do właściwości sądu rejonowego. Zakres tej właściwości nie może być więc szerszy niż wyraźnie oznaczony.

Po wtóre, takie wyliczenie tych spraw z reguły łączy się z określonym świadczeniem lub roszczeniem przewidzianym w prawie materialnym (przykładowo chodzi o zasiłki wymienione w punkcie 1 art. 477⁸ § 1 k.p.c. i odpowiadające im ustawy). Uzasadnia to ocenę, że przepis art. 477⁸ § 2 pkt 3 k.p.c. o właściwości sądu rejonowego, jako rzeczowo właściwego do rozpoznania określonych spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych, nie dopuszcza jakiegokolwiek wykładni rozszerzającej czy nawet celowościowej. Taką zaś - jak się wydaje - zastosował Sąd Okręgowy, gdyż niezasadnie przekazał niniejszą sprawę do rozpoznania w pierwszej instancji przez Sąd Rejonowy. Sprawa o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy nie jest tożsama ze sprawą wszczętą przez wnioskodawcę. Przedmiot tej sprawy jest inny w warstwie faktycznej i prawnej. Przede wszystkim wnioskodawca nie dochodzi odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy, gdyż takie świadczenie podmiotowo pracodawcy nie przysługuje. W sprawie o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy pracodawca nie ma też legitymacji czynnej, która przysługuje pracownikowi albo jego rodzinie. Pracodawca dochodzi w niniejszej sprawie „refundacji” lub zwrotu przez organ rentowy odszkodowania wypłaconego rodzinie pracownika, po jego śmierci na skutek wypadku przy pracy. Nie jest to więc sprawa o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy. Już tylko wskazana relacja podmiotowa, związana z brakiem legitymacji czynnej, wykluczała zakwalifikowanie sprawy jako sprawy o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy. Niemniej i w dalszym zakresie Sąd Okręgowy winien był zwrócić uwagę na niedopuszczalność właściwości rzeczowej Sądu Rejonowego na podstawie art. 477⁸ § 2 pkt 3 k.p.c., z uwagi na odmienną faktyczną i prawną podstawę dochodzonego żądania (również same strony mogły zakwestionować przekazanie sprawy do Sądu Rejonowego, gdyż na postanowienie o właściwości rzeczowej niższego sądu przysługiwało zażalenie na podstawie art. 394 § 1 pkt 1 k.p.c.). Wnioskodawca prawną konstrukcję żądania opiera na twierdzeniu o uregulowaniu (zapłacie) przez siebie długu organu rentowego i przyjmuje, że według prawa materialnego przysługuje mu refundacja (zwrot) wypłaconego świadczenia na podstawie przepisów ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Twierdzenie to dodatkowo wzmacniać ma orzeczenie o niekonstytucyjności art. 32 ustawy wypadkowej. Niezależnie od tego, zarzuca również bezpodstawne wzbogacenie się organu rentowego.

Wobec takiego uzasadnienia faktycznego i prawnego żądania nie jest to sprawa o odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy, podlegająca rozpoznaniu przez Sąd Rejonowy na podstawie art. 477⁸ § 2 pkt 3 k.p.c. Ponadto należało zwrócić

uwagę, że w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych przedmiot sprawy wyznacza decyzja organu rentowego i tu zajęte przez organ rentowy stanowisko także nie dotyczyło odszkodowania dla uprawnionego ubezpieczonego z tytułu wypadku przy pracy, lecz odmowy refundacji pracodawcy wypłaconego świadczenia.

Orzeczenie przez sąd rejonowy w sprawie, w której właściwy rzeczowo jest sąd okręgowy, zawsze powoduje nieważność postępowania. Przy stwierdzonej nieważności postępowania, ze względu na naruszenie przepisów o właściwości rzeczowej sądów, uchyleniu podlegają wyroki obu Sądów. Sprawa podlega rozpoznaniu od początku przez Sąd Okręgowy jako rzeczowo właściwy w pierwszej instancji.

Z tych motywów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 393¹³ § 1 k.p.c. w związku z art. 386 § 2 k.p.c. i art. 393¹⁹ k.p.c. (mając na uwadze przepisy postępowania właściwe ze względu na datę wydania zaskarżonego orzeczenia - art. 3 ustawy z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego ..., Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98).

O kosztach orzeczono stosowanie do art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 393¹⁹ k.p.c.

=====